

Розвиток демократії в країнах Вишеградської групи після демократичних перетворень

Дослідження було проведено GfK Угорщини в рамках проекту "Демократична свідомість в Центральноевропейській ідентичності та відмінності між країнами Вишеградської групи та України"

Проект був підтриманий Міжнародним Вишеградським Фондом

Зміст

1. Вступ.....	3
2. Парадигматична оцінка демократизації в країнах Вишеградської групи	4
3. Експертна думка (Оцінка демократії міжнародними інститутами).....	5
3.1. Індекс Freedom House.....	6
3.2. Демократичний барометр.....	13
3.2.1.1. Політична нерівність.....	16
3.2.1.2. Свобода	19
3.2.1.3. Контроль	22
4. Внесок громадян в демократію	24
4.1. Підтримка демократії та задоволення демократією.....	26
4.2. Теорії, пояснюючі демократичні установки.....	37
4.2.1. Короткострокові пояснювальні теорії демократії.....	40
4.2.2. Теорія навчання	42
Додатки.....	46
Список літератури.....	49

1. Вступ

Колишні авторитарні режими завжди намагались пригнічувати індивідуалізм. Держава переважала в усіх сферах життя. «На всіх рівнях домінуюча роль була відведена Комуністичній партії, яка була організована у відповідності до структури держави та суспільства» (Roe 1995:278). Доктрина державного соціалізму визначала життя індивідуумів, можливості та спосіб мислення. В цьому дослідженні розглянуті сліди державного соціалізму, які досі існують в країнах Вишеградської групи після демократичних перетворень. Важливе питання, що розглядається у дослідженні, - чи спричинила свобода, яка стала наслідком демократичних перетворень, фундаментальні зміни в демократичних установках. Дослідження сфокусоване на країнах Вишеградської групи, проте в аналіз включена також Австрія (та Західна Німеччина в деяких прикладах). Австрія згадується в якості орієнтиру, з метою порівняти нові демократії країн Вишеградської групи з державою, яка має більш давні демократичні традиції.

Дослідження має на меті розглянути також питання – як змінилися демократичні структури Вишеградської групи за останню чверть століття та проаналізувати демократії в різних сферах. В аналізі підкреслено, що, крім інституалізації, демократизація також включає в себе стабілізацію демократичних цінностей.

В роботі використовуються два методи демократичного аналізу: експертний аналіз та аналіз, заснований на інтерв'ю з громадянами. Експертний аналіз включає в себе рівень корупції, дотримання прав людини, взаємні обмеження, політичну участь та ін. Цей метод є ефективним, якщо мова йде про великі міжнародні порівняльні дослідження, які намагаються охопити інституалізацію демократії. Проте експертні оцінки не враховують думку людей. Цей недолік усувається другим методом – інтерв'ю з громадянами, - який надає висновки стосовно стану демократії за допомогою міжнародних опитувань. Останній метод дає зрозуміти, що громадяни думають про процеси демократизації. Це

дуже важливо, оскільки демократія потребує їх активної участі. Вона тільки тоді може вважатися стабільною, коли її громадяни визнають демократичні цінності.

2. Парадигматична оцінка демократизації в країнах Вишеградської групи

Впродовж останніх десятиліть, в різних наукових роботах досліджувалось питання демократичних процесів в колишніх комуністичних країнах після падіння Берлінської стіни. Аттіла Аг (Attila Ágh, 2013) розділяє три покоління дискусій з цього питання. Усі вони парадигматично відкрили можливості для досліджень та визначили актуальність тематики.

Перше покоління дискусій, яке існувало впродовж 90-х років, стосувалося питання консолідації. Ця парадигма позначила демократичні процеси в різних країнах. Відповідно до неї, нові держави-члени, включаючи країни Вишеградської групи, знаходились на початку динамічних процесів, які повинні були завершитися повною демократичною консолідацією. Дослідники розглядали поточний стан цих країн, як перехідний. Ці держави вирізняло дуже позитивне сприйняття майбутнього. Стосовно країн східного регіону (Україна серед них), науковці вважали, що вони змогли сформувати тільки напівдемократичні системи.

Впродовж першого покоління дискусій, дослідники в основному займалися питанням інституалізації демократії. Друге покоління представило нові виміри для аналізу. Були опубліковані більш комплексні аналізи, які вже включали соціологічні та політичні індикатори. Головною ідеєю досліджень, проведених в цей період, була строкова гібридна демократія, яка визначала стан держави між демократичною та авторитарною системами. Ця парадигма була насичена розчаруванням, оскільки консолідація не була досягнута навіть в країнах Вишеградської групи. На той час відоме висловлювання Дарендорфа (Dahrendorf), яке вирізнило три окремі та неодночасні процеси, здавалось,

підтвердилось: «Реформувати політичні системи займе шість місяців, економічні системи - шість років, та шістдесят років, – щоб усвідомити революцію в серцях та свідомості людей» (Dahrendorf 1990). Після відносно швидкої трансформації політичної та економічної системи, трансформація населення продовжувала затягуватись в країнах Вишеградської групи та, здавалось, остаточно провалилася у 2000-х роках. Масштабні незадоволення демократією, які розпочалися у 2000-х роках, негативно вплинули на демократичну підтримку. Впродовж другого покоління дискусій, дослідники говорили про падіння демократій Вишеградських країн, хоча все ще залишалась велика різниця між цими країнами та державами східного регіону (Rupnik, 2007). Третє покоління дискусій розвинулось наприкінці 2000-х років. Цей період характеризувався діалогом про якість демократії. Стало розповсюджено, що прогалини демократії були виміряні складними індикаторами, створеними міжнародною системою інститутів. Незахищеність Вишеградських країн також проявилася у ці роки (наприклад, вплив економічної кризи та периферійна роль в міжнародній політиці), що мало негативний вплив на процеси демократизації (Ágh 2013).

3. Експертна думка (Оцінка демократії міжнародними інститутами)

Існують різні експертні показники, які визначають якість демократії в різних сферах. В моєму дослідженні будуть використовуватися показники Freedom House та Демократичного барометру (Democracy Barometer). Я буду робити висновки, базуючись на попередніх показниках за останні 16 років; Демократичний барометр публікував дані з 1989 по 2012 роки (в певних сферах немає даних по Словаччині).

В цілому, на основі експертної думки можна стверджувати, що процес демократизації в країнах Вишеградської групи, порівняно із іншими країнами регіону, відбувся успішно; але західні країни були все ще далеко попереду. Крім

того, існує велика різниця серед самих країн Вишеградської групи. Чеська республіка та Польща набагато успішніші в багатьох сферах за Словаччину та Угорщину.

Середній показник країн Вишеградської групи змінювався U-образно, але напрямок змін був неоднорідний. Наприклад, в той час, як експертна думка щодо демократії в Чеській Республіці значно поліпшилася, в Угорщині, навпаки, спостерігається погіршення.

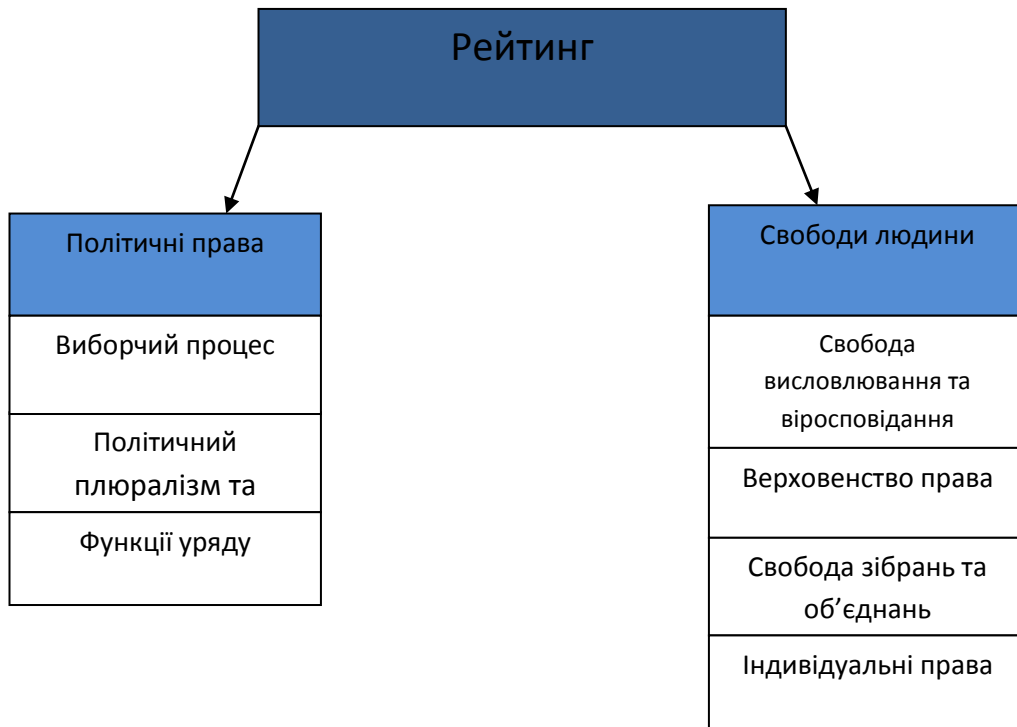
3.1. Індекс Freedom House

3.1.1. Опис індексу

Метою індексу Freedom House є забезпечення порівняльного інструменту для аналізу відмінностей кризь час та простір. Звіти про демократичні процеси та їх зміни публікуються с 1972 року. Дані по країнам Вишеградської групи представлені з 1998 року.

Останній звіт за 2013 рік включає всеохоплюючий аналіз 195 країн з детальним описом та рейтингом. Аналіз проводиться за такими показниками, як політичні права та свободи людини. В свою чергу, до політичних прав відносяться три великі категорії: виборчий процес, політичний плюралізм та участь, функції уряду. Свободи людини включають наступні чотири категорії: свобода висловлювання та віросповідання, свобода зібрань та об'єднань, особиста автономія та індивідуальні права.

Малюнок 1. Критерії оцінки Freedom House.

Кожна країна, відповідно до показників політичних прав та свобод людини, оцінюється за шкалою від 1 до 7, найменше балів отримують країни з найвищим рівнем демократії. Сукупний бал є середнім показником політичних прав та свобод людини, який визначає загальний індекс стану країни. Якщо індекс від 1 до 2,99, то ми маємо консолідовану демократію, від 3 до 3,99 – напівконсолідовану демократію, від 4 до 4,99 – гібридний режим, від 5 до 5,99 – напівконсолідований авторитарний режим та, нарешті, від 6 до 7 – авторитарний режим. Результати вираховуються за допомогою багатофазового процесу, в якому беруть участь, крім співробітників Freedom House, також місцеві експерти та науковці.

3.1.2. Презентація результатів

Відповідно до індексу за 2013 рік, усі країни Вишеградської групи визнані країнами з консолідованою демократією. Таблиця 1 представляє рейтинг країн Вишеградської групи та України за 2013 рік. Остання була визначена, як країна із гібридним режимом (Walker та Kořaczowska, 2013:12). Відповідно до рейтингу Польща була визначена, як найбільш демократична країна серед Вишеградської групи, наступною з невеликою різницею йде Чеська Республіка, у хвості залишаються Словаччина та Угорщина ..

Таблиця 1: Демократичний рейтинг Freedom House в 2012 році.

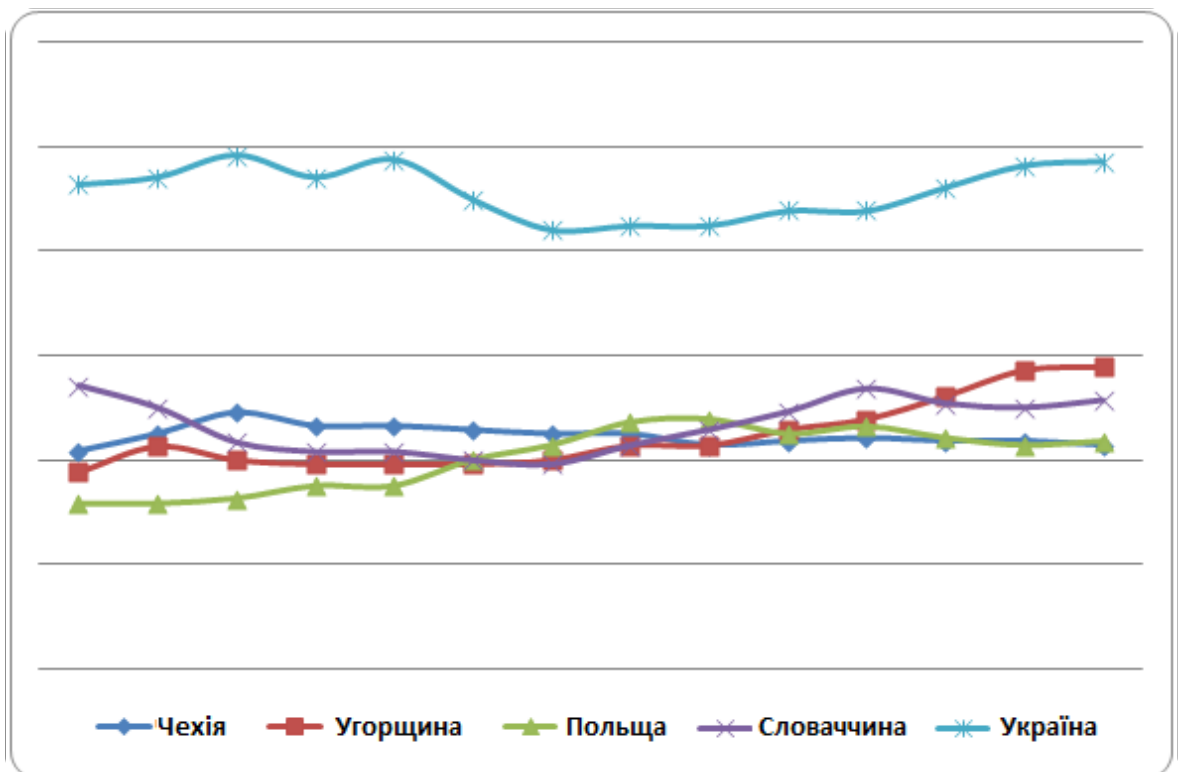
	Демократичний рейтинг
Польща	2.14
Чеська Республіка	2.18
Словаччина	2.50
Угорщина	2.86
Україна	4.82

В різних сферах спостерігаються відмінності: країни Вишеградської групи мають високі показники в категорії «вільні вибори»(винятком є Угорщина). В той же час, Вишеградські країни дуже відстають в сфері верховенства права. Ця категорія вимірює правомірність дій державних установ, дотримання поділу влади та наскільки ефективно влада може стримувати корупцію (Gyurfasova, 2013).

Кожна країна досягла свого теперішнього стану різним шляхом. (Gyurfasova 2013; Walker and Kořaczowska, 2013: 12) В таблиці 17 наведена загальна оцінка розвитку країн Вишеградської групи та України за індексом Freedom House (дивись додаток). Погіршення демократії у 2000-х роках можна спостерігати в

усіх країнах, за винятком Чехії. Найбільший занепад спостерігається в Угорщині, де індекс протягом 2000-2013 років виріс на 1.01 бал. Інтенсивне погіршення почалося з 2006 року, яке особливо загострилося у 2010 році. Також у Польщі спостерігається погіршення показників на початку 2000-х років, де загальний бал протягом 2000-2008 років виріс на 0,8. Тим не менш, після 2008 року ситуація поліпшилася. Протилежна ситуація простежується у Словаччині, де можна відмітити значне покращення на початку 2000-х років, але, починаючи з 2006 року, загальний індекс почав погіршуватися. Загалом, у Чеської Республіці протягом 2000-х років загальний показник значно не змінювався. Протягом 2000-2002 років не було значного успіху, але потім простежується постійне покращення демократичного індексу. На додаток, слід загадати Україну, яка протягом усього періоду показала себе, як країна з гібридним режимом.

Малюнок 2. Сукупний показник країн Вишеградської групи та України відповідно до індексу Freedom House.¹

¹ Джерело: (Freedom House 2013; Freedom House 2009).

В детальному описі дослідження Freedom House можна визначити, які події пов'язані з цими змінами. Таким чином, стає зрозуміло, в якій саме сфері демократії гальмується розвиток країни. У наступних розділах представлені найбільш важливі елементи річних звітів різних країн (на основі доповідей країн на сайті Freedom House (Нації в перехідний період).

Угорщина була успішною консолідованою демократією на початку 2000-х років, порівняно із іншими країнами Вишеградської групи. Тим не менш, вона пройшла шлях безпрецедентного спаду за останні 13 років. Першим важливим потрясінням стали події 2006 року, коли проходили великі демонстрації через промову Ószöd. Наступний спад відбувся у 2010 році. Freedom House відзначив відставку Ференца Дюрчяня (Ferenc Gyurcsány), успіх партії «Йоббік» (Jobbik) на європейських парламентських виборах, економічну кризу та злочини, які були скоєні проти ромського населення в цей період. Угорська демократія сильно похитнулася у 2011-2012 роках. Згідно з Freedom House, це сталося через новий уряд, який, використовуючи парламентську більшість, взяв під контроль різні незалежні організації. Відповідний запис є в звіті 2012 року: *«Різкий спад демократії в Угорщині є найяскравішим прикладом серед нових членів Європейського Союзу (ЄС). Погіршення протягом останніх п'яти років вплинуло на інститути, які формують демократичну систему, включаючи незалежні суди та засоби масової інформації»* (Walker та Kotaczkowska, 2013:1).

Польща мала найкращий показник серед країн Вишеградської на рубежі тисячоліття та зберігала цей статус у 2013 році. Проте сукупний показник безперервно падав між 2000 та 2008 роками. За цим скривалося два протилежні процеси: Польща була успішна в сфері прав людини та водночас мала невтішні показники в сфері політичних прав. Значно погіршили ставлення світу до польської демократії вибори Леха Качинського (Lech Kaczyński) в 2006 році (брата Президента Ярослава Качинського (Jarosław Kaczyński)). Політика двох братів була охарактеризована як тенденція внутрішньої концентрації. Вони

International Centre for Democratic Transition

вважали, що треба знайти та покарати тих, хто працював при комуністичному режимі. Відповідно до даних Freedom House, вони зловживали владою для переслідування політичних опонентів та посилення виконавчої гілки, що призвело до значного падіння їх рейтингу правління. Коли прем'єр-міністр був відсторонений від посади у 2007 році в ході демократичних виборів, новий уряд став менш бюрократичним. Польща пережила економічну кризу краще, ніж її сусіди. Починаючи з 2009 року вона значно поліпшила демократичні показники. В першу чергу, це сталося через позитивне сприйняття виборів та функцій уряду. Наприклад, найбільше покращення в регіоні відбулося в Польщі в 2012 році.

В **Словаччині** простежувалося динамічне покращення демократичного індексу до середини 2000-х років. Демократичні сили прийшли до влади після 1998 року та провели багато важливих реформ. В Словаччині відмічається безперервне економічне зростання в цей період, демократичні інститути залишалися стабільними та громадянські рухи вважалися найпотужнішими в усьому регіоні. Але у 2006 почалося погіршення демократичних показників. За результатами виборів у червні виграла коаліція п'яти партій, яку очолив Фіко (Fico). Політика нового керівництва характеризувалася сильним політичним втручанням, державні посади надавалися на політичній основі, та посилювався етноцентризм. Рейтинг судових органів, корупції, свободи засобів масової інформації та управління значно впав, порівняно з попередніми роками. Проте після заміни Фіко у 2010 році демократичний індекс дещо покращився. Тим не менш, після падіння коаліція уряду Увети Радікової (Iveta Radičováwas) проіснувала недовго. У 2012 до влади прийшла опозиція. Відповідно до дослідження Freedom House, корупційні скандали та залежність судів погіршили демократичні показники в період 2012-2013 років.

В **Чеській** Республіці вирізняються два періоди: з 2000 по 2002 та з 2003 по 2013 роки. Впродовж першого короткого дворічного періоду загальний демократичний показник виріс (на 0.38), але з 2003 року – стрімко впав (на 0.32

бали). В 2002 році показник значно знизився переважно через погіршення корупційних показників. Наприклад, у 2002 році вибухнув скандал стосовно будівництва автомагістралей. Відповідно до опитування, проведеного Чеським ГфК (GfK), один із трьох респондентів вважали хабарництво звичайним явищем. Зі звіту Freedom House за 2003 рік: «стабільна» занадто сильне слово, щоб описати нинішню систему управління в країні» (<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2003/czech-republic#.Uyd67PI5OgA>, downloaded 16.03.2014). Починаючи з 2003 року чеська економіка значно зросла та політична система стала більш стабільною. В цей період більшість людей вважали, що їх основні права та демократія були забезпечені.

Україна стала незалежною у 1991 році. Відповідно до класифікації Freedom House, з цього часу в Україні існував гібридний режим, який включав в себе риси як авторитарного, так і демократичного режимів. Після Помаранчевої революції у 2004 році, Freedom House схвалив українські зміни вибухливим позитивізмом. «Україна подолала екстраординарний виклик, щоб повернутися до демократичного політичного розвитку та показала вражаючу історію успіху демократії у Східній Європі». (<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2005/ukraine#.UyeNPPI5OgA>).

Тим не менш, аналітики почали спостерігати за подіями в негативному світлі з 2006 року. Вони вважали революцію успішною за багатьма аспектами (права людини, плюралістична демократія та ін.), але процес був незавершеним. Демократичні індекси стрімко впали, після приходу до влади Януковича, який програв вибори під час Помаранчевої революції.

3.2. Демократичний барометр

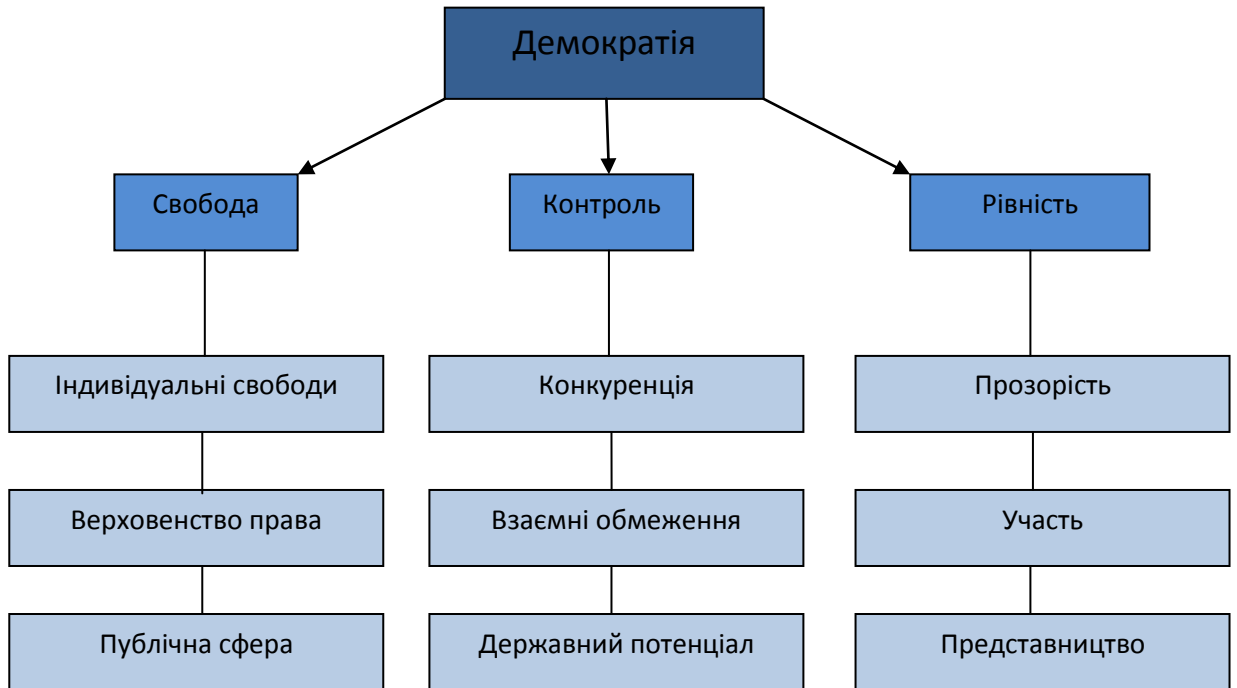
Демократичний барометр публікує порівняльні цифри 30 країн за період 1990-2012 років (розвинутих країн). Це більш нова система оцінки, порівняно з Freedom House, але в ній також використовуються концепції останнього.

Концептуалізм демократії значно складніший та мінливіший в Демократичному барометрі, ніж в існуючих індексах (Freedom House, Polity та ін.). Основна критика попередніх індексів стосувалася того, що вони були не в змозі якісно виміряти вже розвинуті демократії. Розробники нового індексу вважають, що це дуже важливо, оскільки часто питання вже постає не про встановлення самого факту демократії, а з'ясування наскільки демократична країна, та в яких сферах вона досягає кращого успіху. Вони розробили інструмент, який може надати більш софістичну картину про розвинуті демократії (Bühlmann et al 2011). Цей індекс може бути корисним при порівнянні країн Вишеградської групи, оскільки (відповідно до індексу Freedom House) вони вважаються вільними та демократичними, тим не менш, в багатьох сферах вони ще не досягли успіху.

Демократичний барометр складається з концепції середнього класу демократії, яка охоплює як ліберальні ідеї, так і ідеї участі. На малюнку 3 зображене концептуальне дерево демократії. Отже, можна виділити три елементи демократії: свобода, контроль та рівність. Свобода включає три фундаментальні категорії: індивідуальні свободи, публічна сфера та верховенство права. Під рівністю передбачається, що кожний індивідуум рівний в політичному процесі. Три фундаментальні категорії забезпечують прозорість, участь та представництво. Контроль необхідний, щоб налагодити баланс між свободою та рівністю. Його основою є конкуренція, взаємні обмеження та державний потенціал. Дев'ять фундаментальних основ демократії концептуалізовані детально на веб-сторінці Демократичного барометру, де окремі поняття легко зрозумілі. Загальний індекс демократії вимірюється 105 індикаторами. Отримані результати при різних показниках наводяться по шкалі від 1 до 100; чим більше

показник, тим більш демократична країна (Merker W. and Bochsler D. et al. 2014).

Малюнок 3. Концептуалізація демократії відповідно до Демократичного барометру.

Словаччина отримала оцінку тільки сфери свободи та рівності, тому неможливо вирахувати загальний показник.

3.2.1. Результати

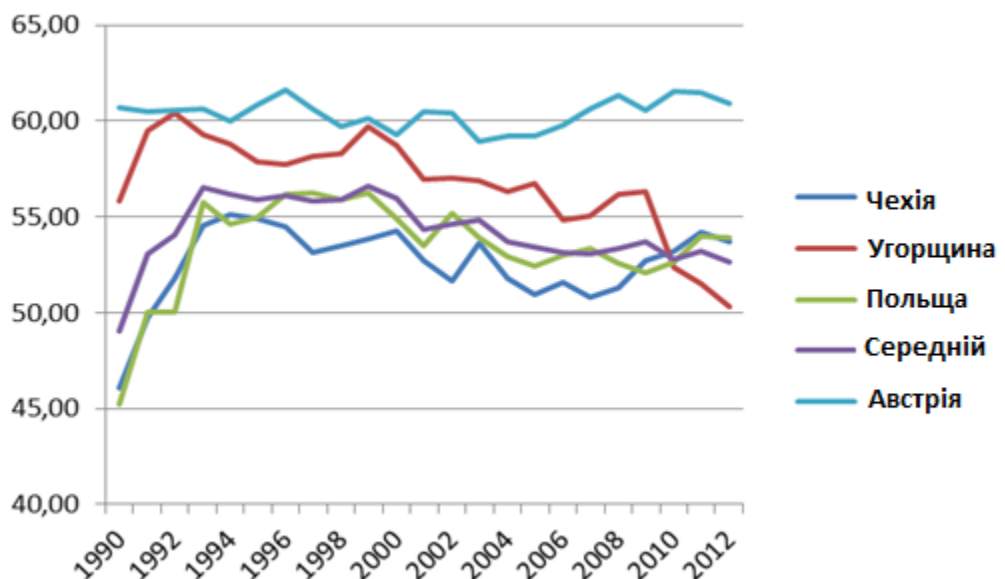
На першому графіку зображені зміни, які відбувалися в країнах Вишеградської групи (Словаччина не включена в цю частину) та Австрії. Загальний індекс показав, що демократія значно покращилась в країнах Вишеградської групи впродовж 2-3 років після падіння Берлінської стіни і потім залишалася стабільною впродовж 90-х років, але у 2000-х роках різко погіршилася. В Австрії, в свою чергу, не беручи до уваги деякі коливання, показники значно були вищі, ніж в країнах Вишеградської групи. Крім того, різниця між країнами Вишеградської групи та Австрією виросла, починаючи з 2000-х років. В той час,

коли в Австрії відбувалося покращення, індекс демократії в Вишеградських країнах погіршувався.

Індекс відрізняється від результатів Freedom House (який показав Польщу 2000-х років більш демократичною, ніж Угорщину). Відповідно до Демократичного барометру, Угорщина була більш демократичною після 2011 року, ніж Польща та Чеська Республіка. Тим не менш, погіршення, яке відбувалося в Угорщині після 2010 року було настільки значним, що її демократичний індекс поступився іншим двом країнам Вишеградської групи в наступні три роки.

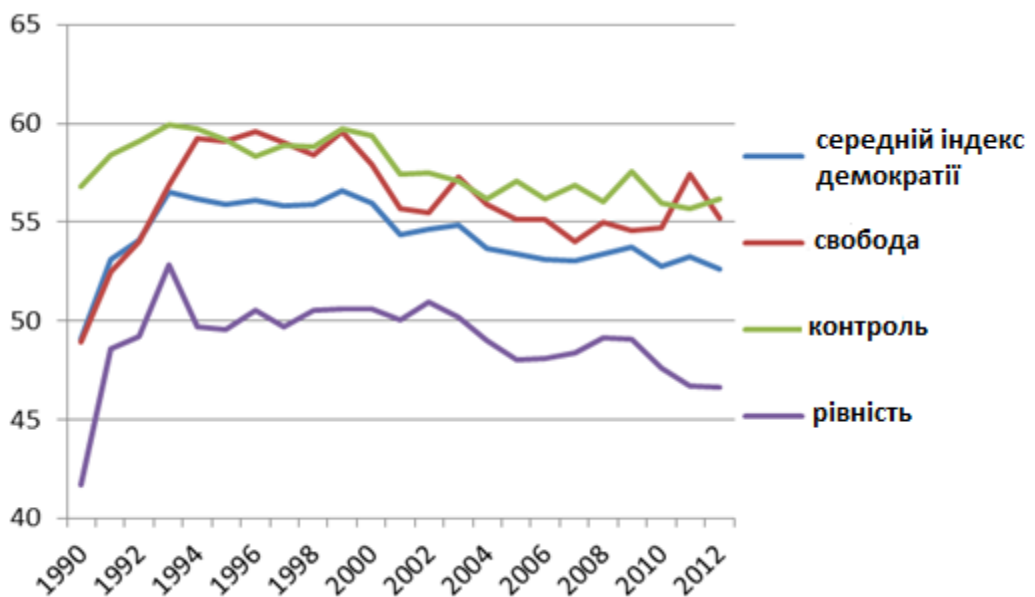
Не дивлячись на те, що середній індекс країн Вишеградської групи показав погіршення в 2000-х роках, це не стосувалось усіх країн. Загальний індекс Чеської Республіки в 2000-х роках змінювався U-образно. В цьому випадку не можна говорити, що демократія перебувала в кризі, тому що рейтинг країни протягом останніх п'яти років значно поліпшився. Початок 2000-х років зустрів Польщу у найгіршому стані, проте з 2005 року значного падіння рейтингу не було. В цілому, для всіх трьох досліджуваних країн початок 2000-х років був дуже поганим, однак падіння середнього показника країн сталося тільки через погані показники Угорщини з 2005 року.

Малюнок 4. Середній демократичний індекс в Польщі, Угорщині, Чеській Республіці та Австрії.

В цілому, всі три основних сфери (свобода, рівність, контроль) змінювалися в рівних пропорціях в країнах Вишеградської групи. Протягом усього досліджуваного періоду країни Вишеградської групи гірші показники мали в сфері політичної рівності, кращі – в сфері контролю.

Малюнок 5: Загальна оцінка країн за сферами

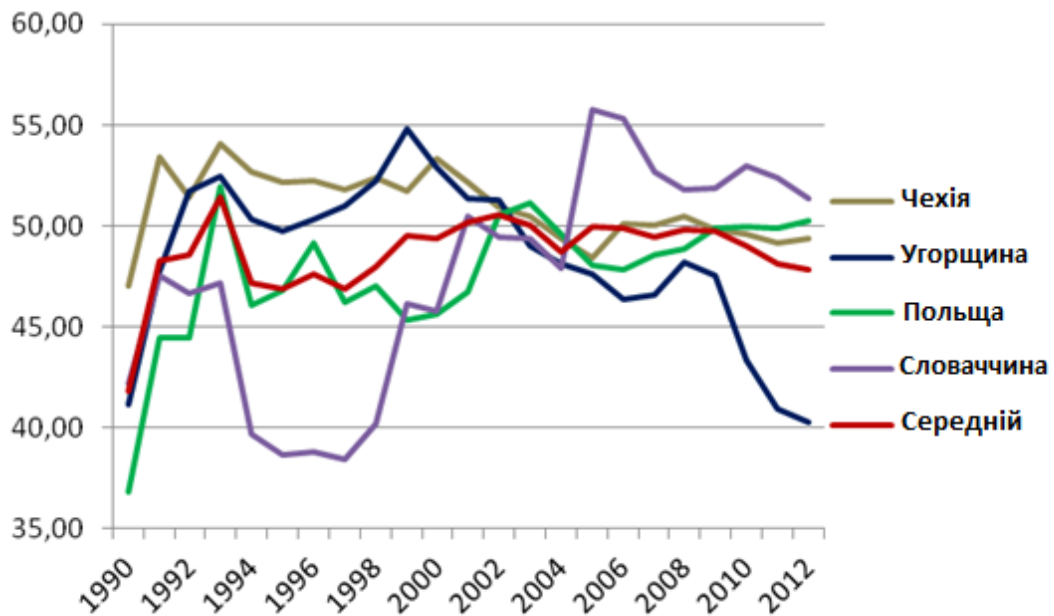
Одною з основних переваг Демократичного барометру над іншими індексами є те, що він концептуалізує демократію дуже точно. Як результат, Демократичний барометр може дослідити, в якій саме сфері за роки відбулися зміни. В наступному підрозділі розглядаються зміни, які з'явилися в трьох основних сферах демократії.

3.2.1.1. Політична нерівність

Найгірші показники в регіоні були в сфері політичної нерівності. Австрія розвивалась в цій сфері набагато краще продовж періоду, ніж країни Вишеградської групи. При дослідженні середнього показника усіх країн Вишеградської групи, видно, що політична нерівність розвивалася U-образно в 90-х роках, але з 2000-х почалася стагнація. Тим не менш, розвиток цієї сфери

проходив у кожній країні по різному. В той час, коли показники політичної нерівності безперервно покращувалися в Словаччині починаючи з середини 90-х років, в Угорщині, навпаки, були високі показники до середини 90-х років, які потім почали падати. В Чеській Республіці та Польщі схожих різких змін не спостерігалось. Чеська республіка показала позитивні тренди в останні роки, в той час, коли показники Словаччини дещо впали.

Малюнок 6: Оцінка сфери нерівності за країнами

В сфері нерівності серед країн Вишеградської групи найбільш відзначилась змінами **Словаччина**. Показник в цій сфері у 1994 році був дуже низьким і залишався таким до кінця 90-х років. Словаччина була далеко позаду інших країн Вишеградської групи в той період. Тим не менш, на початку 2000-х років її індекс різко покращився настільки, що з другої половини десятиліття вона вирвалася у лідери. Такий значний успіх обумовлюється, в першу чергу, покращенням прозорості, а саме, завдяки прозорості фінансування політичних партій, поліпшенню доступу до інформації та підвищенню незалежності засобів масової інформації. До того ж, через збільшення політичної присутності меншин, сфера представництва значно покращила свої

показники починаючи з 2000-х років. Проте індекс сфери участі неухильно знижувався протягом багатьох років (ця тенденція типова для всіх країн Вишеградської групи). В основному, це сталося через зменшення ефективності неінституціоналізованої політичної участі (демонстрації, петиції). Тим не менш, саме Словаччина виявилась країною серед Вишеградської групи, яка мала кращі показники в сфері участі за останні 25 років.

В **Угорщині** також відбулися істотні зміни в сфері рівності за останні 25 років. Проте напрямок цих змін був абсолютно протилежним словацькому. Сукупний індекс демократії Угорщини в основному впав через сильні зміни в цій сфері. В категорії рівності саме сфера участі показала різке погіршення. Цей показник впав також в інших країнах, але не настільки, як в Угорщині. Інституціолізована участь безперервно знижувалася протягом років (все менше було наміру голосувати). Показник неінституціоналізованої участі почав падати з 2010 року. Разом із участю індекс прозорості також різко погіршився в країні через зростаючу корупцію (Democracy Barometer 2007a)². Проте, за винятком незначних коливань, показник представництва істотно не змінився з кінця 90-х років і навіть дещо покращився. Загалом, що стосується цього показника, то Угорщина, порівняно з іншими країнами Вишеградської групи, завжди була недостатньо ефективною в сфері жіночого представництва в політиці.

Індекс нерівності в **Польщі** значно покращився за останні три роки після демократичної трансформації. Дуже значні зміни, що відбулись після демократичний перетворень, були обумовлені свободою засобів масової інформації, прозорою державною комунікацією.

Однак, як відзначають аналітики Демократичного барометру, корупція (наприклад, в 1997 році був великий корупційний скандал) спричиняла постійні проблеми в Польщі, що негативно вплинуло на показники прозорості (Democracy Barometer 2007b). Показник участі (як і в інших країнах

² Висновки по Угорщині на сайті Демократичного барометру + власні розрахунки даних за період після 2007 року.

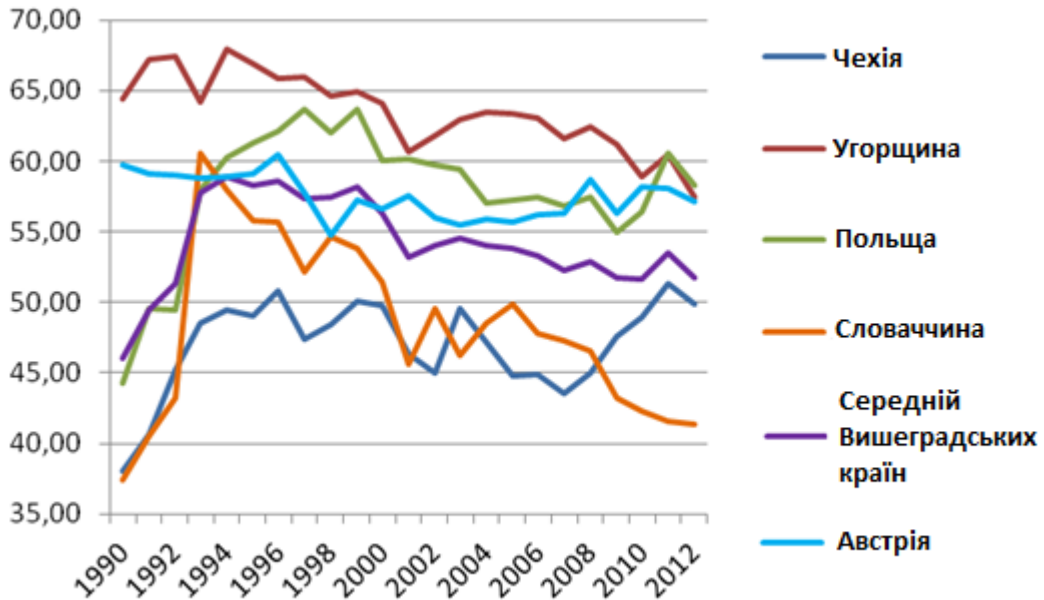
Вишеградської групи) постійно мав тенденцію до зниження і, в порівнянні з іншими країнами, був дуже низьким (гірший був тільки в Угорщині). Індекс представництва значно покращився протягом трьох років після демократичних перетворень, однак, у наступні два роки змінився в гіршу сторону. З середини 90-х років спостерігається постійне покращення.

Після демократичних перетворень також в **Чеській Республіці** показник рівності значно покращився, та потім починаючи з 90-х років ніяких істотних змін не відбувалося. Проте з 2000-х років і до кінця десятиліття відбувалося значне погіршення індексу. Зрештою, він стабілізувався у 2005 році. Чеська Республіка добре зарекомендувала себе в сфері рівності протягом усього періоду, в порівнянні з іншими країнами Вишеградської групи. Також варто зазначити, в яких саме категоріях цієї сфери відбулися зміни. Що стосується прозорості, то істотних змін не відбулося за ці роки. Категорія участі у політичному житті, як і в інших країн Вишеградської групи, безперервно втрачала показники. Що до сфери представництва, то вона навпаки постійно поліпшувалася в Чеській Республіці. Як зазначають аналітики Демократичного барометру, це стало результатом прийняття нової конституції (це сприяло поліпшенню індексу в 1993 році) і підвищення показника участі жінок у політиці (це визначило зростання в 1998 році) (Democracy Barometer 2007c).

3.2.1.2. Свобода

Протягом трьох років після демократичних перетворень показник свободи в країнах Вишеградської групи значно поліпшився, проте потім він постійно падав. Тим не менш, Країни Вишеградської групи в цій сфері не відстали від Австрії. Угорщина та Польща були кращі за Австрію майже продовж усього періоду. Але з 2000-х років спостерігається різниця у показниках, оскільки індекс в країнах Вишеградської групи значно низився. Угорщина була найкращою в групі в цій сфері до 2012 року. Саме в 2012 році показник Польщі перевищив угорський. В той же час, Словаччина та Чеська Республіка були гірше середнього показника країн Вишеградської групи протягом усього періоду.

Малюнок 7: Показники сфери свободи за країнами

В **Угорщині** на початку 90-х років норми свободи відповідали вимогам цієї сфери, тому ця країна мала хороші показники у порівнянні з іншими державами Вишеградської групи. Але далі індекс свободи постійно знижувався протягом років. Причиною цього було погіршення показників в сфері громадськості та верховенства права. Індекс верховенства права погіршився через порушення незалежності релігійної та правової систем та зменшення довіри населення до правової системи. Падіння індексу в сфері громадськості обумовлюється занепадом профспілкових союзів. Угорщина мала відмінні результати в сфері індивідуальних свобод протягом усього періоду, проте було помітно три коливання. Показник погіршувався через релігійні громади в 1993, 2001 та 2003 роках, крім іншого, через порушення незалежності судів (Democracy Barometer 2007a).

В цілому, **Польща** займає друге місце за індексом свободи після Угорщини. В 90-х роках можна побачити постійне покращення показника, але у 2000-х роках він почав знижуватися, тим не менш, з 2009 року знову-таки почав підвищуватись.

Низький індекс у 2000-х роках обумовлений в основному падінням верховенства права. В цей період погіршилася незалежність та ефективність правової системи. Аналітики Демократичного барометру звинувачують традиції соціалізму, тому що правосуддя адміністрували люди, які ще працювали в епоху комунізму. Тим не менш, незалежність судової системи значно покращилась з 2011 року. Наприкінці 90-х років індекс свободи в Польщі знизився в сфері громадськості, тому що нова Конституція 1997 року пригнічувала свободу слова та зібрань. З цього часу почався повільний спад показника в цій сфері, оскільки право на зібрання було обмежено та кількість засобів масової інформації значно зменшилася (кількість асоціацій та щоденних газет значно скоротилася). На відміну від сфер верховенства права та громадськості, показники індивідуальних свобод в Польщі значно поліпшились. Наприклад, покращення спостерігається в сфері захисту приватної власності (євреї та релігійні групи могли повернути власність, втрачену під час війни) (Democracy Barometer 2007b).

Після стрімкого покращення в період демократичних перетворень, показники демократичних свобод значно впали в **Словаччині**. Це сталося, перш за все, через погіршення верховенства права. Показники незалежності та ефективності правової системи були низькі протягом багатьох років. До 2012 року Словаччина була далеко позаду інших країн Вишеградської групи в цій сфері. Категорія громадськості також характеризується безперервним зниженням. З 2000-х років спостерігається значне падіння у виборі засобів масової інформації, а починаючи з 2008 року показник незалежності засобів масової інформації також почав знижуватися. Що стосується індивідуальних свобод, Словаччина не дуже відстала від країн Вишеградської групи, однак різке зниження показника відбулося в 2001 році.

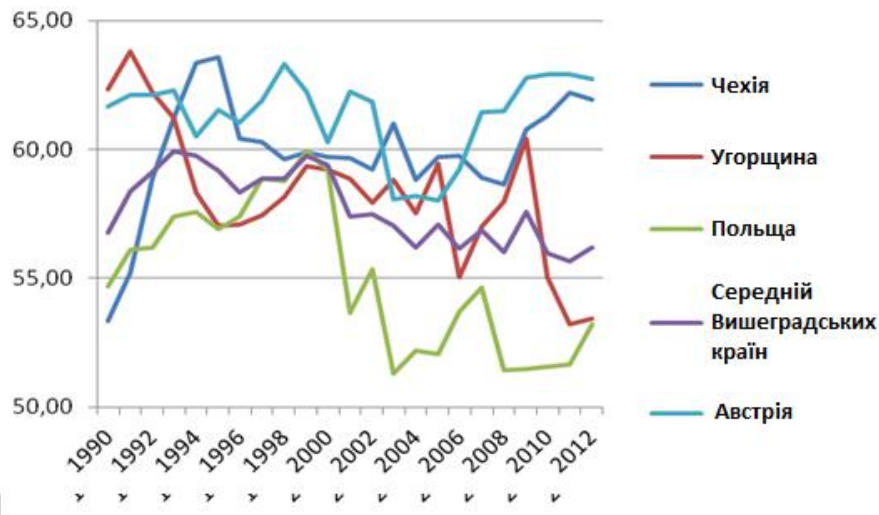
Чеська Республіка також поступилася в сфері свободи країнам Вишеградської групи. Основною причиною стало те, що вона залишилась далеко позаду країн Вишеградської групи в сфері громадськості (та позаду інших розвинутих країн,

досліджених Демократичним барометром). Сфера громадськості значно не поліпшилася після демократичних перетворень, тільки повільне покращення спостерігалось протягом чверті століття після цього. Показники сфери верховенства права та індивідуальних свобод Чехії були на рівні середнього, в порівнянні з країнами Вишеградської групи. Верховенство права значно поліпшилося після того, як конституція стала гарантувати незалежність правової системи. Тим не менш, розвиток верховенства права не був сталим, оскільки не було достатніх коштів для навчання. Індивідуальні свободи також значно покращилися після демократичних перетворень і, незважаючи на незначні коливання, залишалися стабільним. Тимчасові коливання були спричинені падінням індексу через свободу віросповідання (Democracy Barometer 2007с).

3.2.1.3.Контроль

В сфері контролю не має даних по Словаччині, тому до Вишеградської групи в цьому розділі входять тільки Польща, Чеська Республіка та Угорщина. Після різкого покращення в сфері контролю на початку 90-х років відбулося значне погіршення після. В результаті, наприкінці досліджуваного періоду середній показник країн Вишеградської групи був набагато нижчий, ніж в Австрії.

Малюнок 8: Оцінка сфери контролю за країнами

В Угорщині були дуже високі показники на початку 90-х років, але протягом п'яти наступних років значно впали (нижче середнього показника країн Вишеградської групи). В 2000-х роках відбулися значні коливання. В 2006 та 2011 роках індекс досяг найнижчої відмітки. Ця сфера залежала від розвитку політичної конкуренції. Падіння в 1994 та 2010 роках може бути обумовлене тим фактом, що урядові партії виграли вибори із значною перевагою. Падіння в сфері державного потенціалу пояснює низький середній індекс в сфері контролю в 2006 році. До того ж, Угорщина постійно мала низький індекс в сфері взаємних обмежень, і це не змінювалося значно протягом років.

В **Чеській Республіці** після різкого підвищення лінія індексу контролю розвивалася U-образно. Покращення, які відбулися після демократичних перетворень і в останні кілька років, значно вплинули на зростання конкуренції між політичними партіями. Що стосується взаємних обмежень, Чехія мала кращі показники серед Вишеградської групи протягом досліджуваного періоду. Індекс залишався стабільним, за винятком періоду з 1999 по 2003 роки, коли після виборів 1998 року був сформований уряд меншості (тільки 37% місць у парламенті). В сфері державного потенціалу прослідковується стабільність, не

враховуючи два періоди погіршення протягом періоду. Спад в 1996 році був викликаний низьким рівнем довіри до влади і змінами в кабінеті. Падіння між 2002-2005 роками були спричинені нестабільним управлінням та також змінами в кабінеті.

В сфері контролю **Польща** мала гірші показники, ніж інші країни Вишеградської групи протягом усього періоду. Після демократичних перетворень і до кінця 90-х років відзначалося стабільне покращення, але індекс погіршився з 1999 року. В період 2004-2006 років показник дещо виріс, але надалі знову впав. Погіршення показника на початку XXI століття відбулося переважно через індекс державного потенціалу. Основною причиною для падіння послугувало скасування незалежності Центрального банку та часті зміни в уряді. Індекс політичної конкуренції також мав тенденцію до спаду в останній чверті століття. Значне падіння відбулося після 1993 року, коли був запроваджений 5-ти відсотковий бар'єр і менше партій змогли увійти до парламенту. Індекс взаємних обмежень значно поліпшився у 90-х роках, тим не менш, дещо впав, починаючи з 2000 року. Одною з причин цього був той факт, що правосуддя не було абсолютно незалежним від виконавчої влади.

4. Внесок громадян в демократію

Незважаючи на численні переваги великих порівняльних досліджень, підготовлених на основі експертних оцінок, вони залишають зовсім поза увагою думки місцевого населення. Це є проблемою, оскільки успішна демократія вимагає активної участі своїх громадян, отже їх думка не може залишатися без розгляду (Bratton, Michael and Mattes, Robert 2009:130). Відповідно до Хоффеберта (Hoffebert) та Клінгемана (Klingeman) (1999), саме почуття та думка громадян визначають, чи може демократія бути успішною. Багато досліджень показують, як думка громадян впливає на розвиток легітимності та стабільності демократії. (Huntington 1991; Fuchs 1992). В результаті, для успішного аналізу демократичних перетворень необхідно вивчити думку та поведінку населення.

Оцінка, заснована на опитуваннях, припускає, що саме думка людей відображає дійну картину реальності. Джон Стюарта Мілл (John Stuart Mill) вважає: «Якщо громадяни говорять, що башмак демократії тисне, він тисне незалежно від того, що кажуть експерти.» (Мілла цитує Logan та Mattes 2010: 4).

Дослідження, які проводились дотепер, показують, що оцінка експертів та інтерв'ю громадян мають однакові результати. Тим не менш, між цими двома методами є дуже велика різниця. Наприклад, Бреттон (Bratton), Міхаель (Michael) та Маттес (Mattes) помітили в дослідженні по Африці, що основною відмінністю між методами є те, що в країнах з більш низьким рівнем освіти або з державним утиском, населення менш критично за експертів (Bratton, Michael and Mattes, Robert 2009: 24).

Я використовую дві бази даних в моєму аналізі, оскільки не було проведено одного загального всеохоплюючого дослідження впродовж останньої чверті століття.³ Перше дослідження «Консолідація демократії в Центральній та Східній Європі» мала дві хвилі: 1990-1992 та 1997-2001 роки. Цей аналіз мав на меті дослідити як підтримка демократії розвинулась в колишніх комуністичних країнах протягом десяти років після падіння Берлінської стіни. Друге джерело даних European Values Study (EVS), який публікував дані по Вишеградським країнам в 1990-1993, 1999-2001 та 2008-2010 роках (важливо, щоб три хвилі не перетинались між собою). Два дослідження були проведені, використовуючи різні методи, тому їх дані треба порівнювати з обережністю. Тим не менш, період другої хвилі першого дослідження майже ідентичний другій хвилі другого дослідження, що допомагає дослідити певні тенденції.

³ The World Values Survey також містить дані про підтримку демократії, але це, в основному, дані тільки двох хвиль про кожну країну Вишеградської групи окремо. Крім того, ці дані представлені в різних періодах.

4.1. Підтримка демократії та задоволення демократією

Варто відрізнити підтримку демократії від задоволення демократією. Підтримка демократії вказує на факт, який абстрактний політичний режим громадяни бажають, а задоволення демократією визначає оцінку роботи нинішньої політичної системи.

Відповідно до класифікації Істона (Easton, 1965), політична підтримка базується на двох основних стовпах. Перший – *спеціальна підтримка*, другий – *дифузна підтримка*. Під останньою Істон розуміє загальну та довгострокову підтримку, спеціальна підтримка означає підтримку специфічних короткострокових елементів системи, наприклад, підтримку нинішнього керівництва та конкретного політика.

Норріс (Norris, 1999) та Далтон (Dalton, 2003) далі модифікували класифікацію Істона. Вони визначили три стовпи, які йдуть від найбільш поширеного до найбільш специфічного. Відповідно до них, найбільш поширена підтримка включає в себе прийняття базових демократичних принципів. Середній стовп – оцінка демократичної продуктивності. Найбільш специфічний – оцінка політичного істеблшменту.

Відповідно до цього підходу, важливим елементом підтримки демократії є задоволення нею. На основі їх аргументації задоволення демократією - хороший індикатор підтримки демократії в конкретний час в конкретному місці(Це критикують Canache, Mondak та Seligson 2001). Згідно з Істоном, якщо незадоволення демократією довготермінове, це буде мати негативний ефект також на підтримку демократії (Easton 1965). Відповідно до Мішлер та Роуз (Rose and Rose 2012: 304), громадяни можуть недовіряти уряду, протистояти його впливу, виражати невдоволення ситуацією, не ставлячи під сумнів основи демократичної системи. Тому, я вважаю, задоволення демократією та підтримку демократії треба розглядати окремо.

4.1.1. Підтримка демократії

Що стосується підтримки демократії, дослідження «Консолідація Демократії в Центральній та Східній Європі» вивчає, наскільки респонденти розглядають демократію найкращою формою правління в цілому⁴ та в їх власній країні⁵. В першому запитанні респондентів просять інтерпретувати його без будь-якого контексту, в другому запитанні міститься пояснення демократії в конкретному контексті. Спільний розгляд цих питань дає можливість респондентам бути за демократію без підтримки типу демократії, яка існує в їх країні. Фухс (Fuchs) визначив три категоріальні типології на основі двох запитань. *Сильні демократи*, які відносяться до першої групи, підтримують демократію як в цілому, так і в їх країні. Друга група складається з *критичних демократів*, які підтримують демократію в цілому, але не вважають її задовільною в свої країні. Фухс назвав ці дві групи демократами. Третя група складається з *не демократів*, які не вважають її найкращим політичним режимом. Тим не менш, вони не є обов'язково антидемократами, оскільки до цієї групи також належать ті, які не знають, яка сама форма краще: демократія чи інша (Fuchs 2006:90).

⁴ «Вірите Ви, що демократія є кращим політичним режимом, чи є інший, кращий режим?» Питання V40, дослідження «Консолідація Демократії в Центральній та Східній Європі».

⁵ «Вірите ви, що демократія в Угорщині є найкращим політичним режимом або є інший кращий режим?» Питання V41, дослідження «Консолідація Демократії в Центральній та Східній Європі».

Таблиця 2: Підтримка демократії в країнах Вишеградської групи та Західній Німеччині, 1998-2001 рр. (%)

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Західна Німеччина
Сильні демократи	70	18.3	39.4	27.9	80.6
Критичні демократи	4.9	34.1	30.4	31.3	11.8
Не демократи	25.1	47.6	30.2	40.8	7.6
Всього	100%	100%	100%	100%	100%

На підставі Таблиці 2, можна стверджувати, що країни Вишеградської групи були набагато позаду Західної Європи в сфері підтримки демократії на рубежі тисячоліття. В той же час, частку демократів в Угорщині можна вважати високою. Тільки невелика кількість вважала демократію неприйнятним режимом. Частка сильних демократів була незначною в інших країнах Вишеградської групи, тим не менш, вищою, ніж критичних демократів. Згідно з Фухсом, останніми були люди, які могли мобілізуватися для розвитку нового виду демократії. Дивно, що частка не демократів була дуже високою в Польщі. Дослідження Фухса показує, що частка була вищою, ніж в інших країнах регіону. Не демократами були люди, консолідовані еліти або будь-які інші групи, які бажали б скасувати демократію (Fuchs 2006: 90). Фухс вважає, що ці дані показують демократичну консолідацію, як незакінчений процес в країнах Вишеградської групи на рубежі тисячоліття (Fuchs 2006).

В 1999-2001 та 2008-2010 роках EVS також проводило аналіз, наскільки громадяни розглядають демократію як кращий політичний режим⁶ (дивись таблицю 3). Дослідження показало, що частка тих, хто підтримує демократію в

⁶ «Чи Ви повністю згодні, згодні, незгодні чи категорично незгодні з наступним виразом: «Демократія може мати недоліки, проте це кращий політичний режим» Питання e123 EVS.

країнах Вишеградської групи була нижчою, ніж в Австрії в обидва періоди. Ця частка була найвищою в Чеській Республіці в 1999-2001 рр., тим не менш, найвищий показник був в Польщі в 2008-2010 роках. Частка тих, хто розглядав демократію найкращим політичним режимом, зменшилась в Чеській республіці між двома періодами, в той час, як в Словаччині було помічено зростання.

Таблиця 3: Частка тих, хто розглядає демократію, як кращий політичний режим (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	83.0	89.3	92.6	84.5	96.9
2008-2010	81.0	90.3	84.1	89.9	96.3

EVS також дослідив підтримку різних політичних режимів в 1999-2001 та 2008-2010 роках по шкалі від 1 до 4⁷ (дивись таблицю 4). Таким чином, можна порівняти думку про різні форми політичного режиму в XXI столітті. Що стосується підтримки демократії, ми можемо побачити дуже велику різницю між новими демократіями та Австрією, яка мала більш давні демократичні традиції. Незважаючи на те, що підтримка демократії знизилася в Австрії між двома досліджуваними періодами, показники були значно вищими в 2008-2010 рр. Частка демократів знизилася в Угорщині та Чеській Республіці та підвищилася в Польщі та Словаччині між двома періодами. В результаті, не можливо сказати, що криза демократії в країнах Вишеградської групи на початку XXI століття була рівномірною. Угорщина та Чехія мала гарні показники наприкінці XX століття, Польща та Словаччина – наприкінці 2000-х років. Зміни, які відбулись в Угорщині та Польщі, гармонізували оцінку експертів та думку громадян.

⁷ “Я назву різні політичні режими. Будь ласка, подумайте про кожний, як можливий політичний режим в вашій країні. Оцініть кожний режим, чи буде він дуже добрим, добрим, досить добрим, досить поганим або дуже поганим для країни” Питання e114 to e117 EVS.

Таблиця 4: Частка тих, хто розглядає демократію дуже позитивно або позитивно в 1999-2008 роках за країнами (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	87.4	83.6	92.9	84.1	96.3
2008-2010	82.2	86.4	81.5	87.2	91.9

Згідно з аргументацією Роуз, Мішлера та Хепфера (Rose, Mishler and Haerpfer 1998), підтримка демократії не є достатньою умовою для визначення демократа. Також дуже важливо, наскільки громадяни вважають неприйнятними недемократичні режими. Я також дослідив це питання на основі хвиль 1999-2001 та 2001 рр., представлених EVS.

Серед недемократичних режимів технократія – найбільш популярна альтернатива, яка на місцях оцінюється вище за демократичну систему. Дуже велика різниця між відношенням до технократії в країнах Вишеградської групи та Австрії, яка має більш давні демократичні традиції. Тільки в Польщі підтримка цього політичного режиму значно впала між періодами.

Імідж сильного лідера отримав значно нижчу підтримку, ніж технократія або демократія, тим не менш, підтримка була значною. Цей режим був найбільш популярний в Угорщині, Польщі та Словаччині в 1999-2001 рр. Показник значно знизився тільки в Словаччині в 2008-2010 роки. В Чеській Республіці – виріс. В Австрії були кращі показники в цій сфері, ніж в країнах Вишеградської групи на рубежі тисячоліття, тим не менш, різниця зникла в 2008-2010 рр. Це сталося не через покращення у Вишеградських країнах, а через погіршення показника в Австрії.

Відмова від військової диктатури була в усіх країнах Вишеградської групи в 1999-2001 роках нижчою, ніж в Австрії (індекс Австрії був значно вищий, ніж угорські та словацькі показники). Підтримка військової диктатури була дуже

високою в Польщі. В 2008-2010 роках підтримка цієї форми правління значно вирісла в країнах де раніше була низька (Угорщина, Словаччина та Австрія). В той же час, військова диктатура була більш неприйнятною в Словаччині та Угорщині, ніж в Австрії. Незважаючи на невелике зниження підтримки військової диктатури в Польщі, вона все ж залишається дуже високою.

Таблиця 5: Частка тих, хто розглядає різні форми правління як «добре» або «непогано» в 1999 та 2008 роках за країнами (%).

		Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
Демократія	1999-2001	87.4	83.6	92.9	84.1	96.3
	2008-2010	82.2	86.4	81.5	87.2	91.9
Військова диктатура	1999-2001	3.0	17.8	2.1	7.4	1.8
	2008-2010	6.1	13.9	7.6	2.9	7.0
Технократія	1999-2001	85.3	86.6	61.9	85.7	61.0
	2008-2010	84.4	77.3	65.3	84.8	58.3
Керівництво сильного лідера	1999-2001	20.4	22.2	16.8	19.8	16.3
	2008-2010	26.7	21.0	29.1	12.9	22.8

Згідно з визначенням Маттеса (Mattes 2010), називатися демократами можуть ті люди, які не тільки підтримують демократію, але і не допускають недемократичних режимів. Відповідно, теж саме можна сказати стосовно

концепції демократа, коли вона визначена тільки підтримкою демократії. Тим не менш, різниця між Чеською Республікою та іншими країнами Вишеградської групи навіть більш помітна в цьому випадку. В обох випадках при визначенні поняття демократ Чеська Республіка досягла значно кращих результатів, ніж інші країни Вишеградської групи. Крім Чехії, різниця між громадянами Вишеградських країн та Австрією більш помітна, ніж у випадку концептуалізації демократії в одному вимірі. Це показує, що підтримка демократії в Вишеградській групі досі змішана з прийняттям антидемократичних політичних режимів. Різниця створює великий розрив між країнами з давніми демократичними традиціями та новими демократіями.

Таблиця 6: Частка тих, хто підтримує демократію та відхиляє недемократичні режими (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	11.7	9.6	33.1	11.8	36.9
2008-2010	8.1	15.1	22.9	13.0	31.9

4.1.2. Задоволення демократією

Одним з важливих аспектів підтримки демократії є рівень задоволення індивідумів демократичним режимом, в якому вони живуть. Оскільки задоволення демократією є більш специфічним аспектом, ніж підтримка демократії, його індекс зазвичай поза оцінкою абстрактних понять.

На основі дослідження «Консолідація демократії в Центральній та Східній Європі», можна побачити, що після демократичних перетворень, Угорщина була країною з найнижчим показником задоволення демократії, хоча і в інших країнах Вишеградської групи він не був високий. Десять років потому, показник виріс тільки в Угорщині, в інших країнах – впав.

Таблиця 7: Задоволення демократією в різних країнах Вишеградської групи в період між демократичними перетвореннями та на рубежі тисячоліття (оцінка від 1 до 10)⁸.

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина
1990-1992	3.93	4.60	4.67	4.18
1997-2001	4.42	3.71	4.40	3.83

Використовуючи показники EVS, можна простежити, що зміни, які відбулися у XXI столітті пов'язані із задоволенням демократією⁹ (дивись таблицю 8). В 1999-2001 роки спостерігається набагато нижчий рівень задоволення в країнах Вишеградської групи, ніж Австрії з більш довшою демократичною традицією. Серед Вишеградських країн найнижчий показник був в Словаччині. Тим не менш, наприкінці 2000-х років (після економічної кризи) індекс різко впав в Австрії (відповідна тенденція спостерігається і в інших західних демократичних країнах). В той же час, не враховуючи Угорщину, в країнах Вишеградської групи показник задоволення демократією виріс. Наприкінці десятиліття цей індекс в Польщі став вищий, ніж в Австрії. Одночасно, в Угорщині підтримка демократії дуже впала.

Таблиця 8: Частка тих, хто задоволений розвитком демократії в країнах Вишеградської групи на рубежі тисячоліття(%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	31.4	43.1	37.7	23.4	74.9
2008-2010	20.6	54.0	40.1	43.5	53.5

⁸ “Ви повністю задоволені чи повністю незадоволені, як сьогодні працює демократія в Угорщині?” 1 означає повністю незадоволений, 10 – повністю задоволений. Дослідження «Консолідація демократії в Центральній та Східній Європі», питання V173

⁹ “Загалом, ви дуже задоволені, частково задоволені, не дуже задоволені або зовсім незадоволені тим, як розвивається демократія в нашій країні?” e110 питання EVS

За підсумками двох досліджень видно, що, не враховуючи Угорщину, підтримка демократії впала в 1990-х роках.¹⁰ Тим не менш, в 2000-х роках ситуація змінилася. В цей період індекс різко впав в Угорщині, а в країнах Вишеградської групи, навпаки, підвищився. Хоча, загалом, значного поліпшення не спостерігалось. В основному західні демократії постраждали від падіння показника підтримки демократії.

Тим не менш, питання задоволення демократією деякими дослідниками ставилось під сумнів. Відповідно до цих теорій, не ясно, респонденти розуміють під задоволенням демократією політичний режим (демократію), інституційну основу (державу) чи осіб, які приймають рішення у владі (уряд). Згідно з Мішлером та Роуз, відмінність між урядом та режимом, яка використовується політологами, не усвідомлена людьми. «Громадяни Центральної та Східної Європи не політологи. Вони не мають відповідних знань та досвіду відрізнити режим від уряду» (Mishler and Rose 1996:557). На їх думку, оцінка громадянами є «цілісною та емпіричною» (Mishler and Rose 1996: 558). Таким чином, можна констатувати, що задоволення демократією тісно пов'язане із оцінкою результатів діяльності уряду. Виходячи з цього, оцінка режиму здійснюється шляхом порівняння діяльності нинішнього уряду з попереднім комуністичним. Це означає, що оцінка повинна трактуватися, як порівняння «народної підтримки конкурентних режимів» (Rose, Mishler and Haerpfer 1998:81).

Дослідження EVS також може виміряти задоволення політичним режимом¹¹. Крім того, також можливо оцінити попередній комуністичний режим, який існував в країні¹² (дивись таблицю 9). Таким чином, можна зазначити, що тільки в Угорщині серед країн Вишеградської групи відношення до демократичного режиму погіршилося на рубежі тисячоліття. Тим не менш, результат покращився

¹⁰ Дуже складно порівнювати два дослідження, оскільки вони вимірюють підтримку демократії різними запитаннями, використовуючи різну шкалу.

¹¹ «У людей різні погляди на систему управління. Ця шкала для оцінки, наскільки добре йдуть справи в країні: 1 – дуже погано, 10 – дуже добре». Питання e111 EVS

¹² «Як би Ви оцінили по шкалі політичний режим, який існував в період комуністичної епохи?» Питання e112 of EVS

в інших Вишеградських країнах через 10 років, і в 2010 вони наздогнали Австрію (де індекс також падав впродовж досліджуваного періоду).

На додаток, дослідження EVS 1999-2001 років включає в себе дані, наскільки позитивно громадяни розглядали політичний режим впродовж державного соціалістичного періоду. За винятком Чеської Республіки, всі країни Вишеградської групи оцінювали комуністичний режим вище, ніж нинішній демократичний. Це означає, що була ще сильна ностальгія за минулим політичним режимом наприкінці століття.

Таблиця 9: Оцінка нинішнього та комуністичного режимів (по шкалі від 1 до 10).

		Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	Нинішній режим	3.95	3.98	4.33	3.81	5.78
	Колишній комуністичний режим	5.48	4.59	3.57	5.26	
2008-2010	Нинішній режим	3.20	4.45	4.65	5.47	4.63

Дослідження «Консолідація демократії в Центральній та Східній Європі» дозволяє вивчити, наскільки громадяни були задоволені демократичними перетвореннями¹³ (дивись таблицю 10). Відразу після демократичних перетворень в Угорщині мало людей думали, що справи йдуть краще, ніж вони очікували у порівнянні з комуністичним режимом. У Польщі, навпаки, були тільки позитивні відгуки про наслідки демократичних перетворень. Вона була єдиною країною де кількість тих, хто вважав демократичні перетворення

¹³ «Беручи усе до уваги, після падіння соціалістичного режиму справи йшли ...» Питання V346, «Консолідація демократії в Центральній та Східній Європі»

позитивними, перевищила кількість скептиків. Наприкінці XX століття рейтинг демократичних перетворень стрімко впав в усіх країнах, окрім Угорщини. Згодом, показник трохи покращився в Угорщині, проте майже в тричі більше людей вважали, що справи йшли гірше після демократичних перетворень. Таким чином, одною з причин сильної ностальгії за державним соціалізмом було те, що очікування від демократичних перетворень були вищі, ніж ці перетворення могли надати.

Таблиця 10: Як йшли справи після демократичних перетворень (%).

		Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина
1990- 1992	Краще, ніж очікували	6.6	22.5	11.1	10.8
	Гірше, ніж очікували	43.4	15.3	32.8	41.9
	Як очікували	8.3	10.6	21.4	15.6
	Де краще, де гірше	41.8	51.7	34.6	31.7
	Усього	100	100	100	100
1997- 2001	Краще, ніж очікували	11.6	6.3	5.5	1.5
	Гірше, ніж очікували	35.2	4.5	51.3	58.1
	Як очікували	8.0	4.6	8.3	7.7
	Де краще, де гірше	45.2	45.6	34.9	32.7
	Усього	100	100	100	100

TÁRKI- CEORG провів дослідження стосовно думки щодо демократичних перетворень в 2014 році. Відповідно, серед країн Вишеградської групи саме в

Угорщині люди розглядали демократичні перетворення набагато гірше. А в Польщі, навпаки, найбільша кількість людей вважали, що демократичні перетворення були цього варті (майже три з чотирьох респондентів так вважали). За показниками наступними були чехи, за ними словаки та далеко позаду – угорці (Tárki 2014).

4.2. Теорії, пояснючі демократичні установки

В цій частині будуть обговорюватися три основні теорії, що пояснюють демократичні установки, а також елементи, що впливають на нові демократії в країнах Вишеградської групи. Насамперед, в науковій літературі відрізняють короткострокові та довгострокові елементи оцінки демократії. Довгострокові фактори (1) – це елементи, які люди набувають під час їх соціалізації. Короткострокові результати (2) включають в себе тимчасові сили, наприклад, здатність держави створювати благо. Третій напрямок звертає нашу увагу на той факт, що крім соціалізації та оцінки, підтримка демократії може бути заснована на інформації, що міститься в засобах масової інформації.

Деякі дослідження показали, що короткострокові результати мають більшу пояснювальну силу, ніж довгострокові у випадку нових демократій (Inglehart 1977, Inglehart and Welzel 2005, Mishler and Rose 2001: 304, Peral 2010). На підставі дослідження, проведеного Перал (Peral, 2010), вік та ідеологія мають істотну роль в сфері підтримки демократії, в той час, як рівень освіти і статі не мають значного впливу. Войку (Voicu (2010)) дослідив 8 колишніх соціалістичних країн (жодна з них не в Вишеградській групі країні, але включена Україна), що могло б пояснити зміни в сфері підтримки демократії після падіння Берлінської стіни. Він також встановив, що поточні показники країни має найбільшу пояснювальну силу та нове покоління в країнах нових демократій мають більші демократичні цінності, а ніж старше.

4.2.1. Довгострокові пояснючі теорії демократії

Відповідно до довгострокових пояснюючих теорій демократії, підтримка демократії – явище, освоєне під час первинної соціалізації, та, яке перебуває під впливом факторів мікро- та макрорівня. Стать, верства, вік та рівень освіти мають великий вплив на фактори мікрорівня. Релігійні традиції (Huntington 1996), тривалість комуністичного режиму (Fuchs 1999) та традиції прекомуністичної демократії (Pop-Eleches 2007) впливають на фактори макрорівня. Ці теорії звертають увагу на контекстуальний фактор оцінки демократій. Відповідно до нього, громадяни були соціалізовані в схожих культурних середовищах, які визначили їх цінності та таким чином вірогідно, що їх установки також будуть схожими. Ці теорії звертають нашу увагу на контекстний фактор оцінки демократії (Mishler and Rose 2002). Це означає, що люди в розвинутих демократіях усвідомили, що демократія є найкращим політичним режимом, в той час, коли нові демократії Центральної та Східної Європи були соціалізовані в тоталітарному режимі, тому вони ввібрали недемократичні цінності впродовж їх соціалізації. Відповідно до цієї теорії, щоб підвищити підтримку демократії, покоління повинно вимерти.

Я перевіряв цю теорію, дослідивши данні EVS 2008-2010 років про рівень впливу віку на підтримку демократії. Я вирізнув три вікові групи: до 20 років (ті, хто народилися після демократичних перетворень), 21-62 роки (ті, хто народився в епоху державного соціалізму) та за 63 роки (ті, хто народився до періоду державного соціалізму). І результати показали, що вік не має значення в жодній країні, тільки в Словаччині пропорція демократів вища серед тих, хто народився після демократичних перетворень (дивись таблицю 11). Аналогічне зауваження може бути зроблене стосовно рівня освіти та прибутку. В цілому, в країнах Вишеградською групи немає відмінностей між поколіннями. Ці результати ставлять під сумнів обґрунтованість заяви про політичну соціалізацію.

Таблиця 11: Частка тих, хто вважає демократію кращим режимом за різними віковими групами (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
До 21 року	81.3	87.1	84.3	93.5	93.8
21-62 роки	82.2	90.6	85.5	89.9	95.8
За 62 роки	75.8	90.5	80.4	89.7	98.1
P-значення	0.071	0.568	0.051	0.792	0.102

В науковій літературі багато дослідників стверджували, що поширення постматеріалістичних цінностей в суспільстві сприяє розвитку демократії та стабільності. В першу чергу, це відбувається через те, що цінності надають великого значення свободі слова та участі у процесі прийняття політичних рішень (Inglehart 2003, Nickens 2004). Згідно з Інглартом (Inglehart, 2008), міжпоколінна зміна цінностей, яка відбулась в розвинутих демократіях, призвела до вибуху постматеріалістичних цінностей у молодшого покоління. На основі даних EVS, поширення постматеріалістичних цінностей можна побачити в країнах Вишеградської групи до певного рівня. Але ці показники були нижчі, ніж в Австрії продовж досліджуваного періоду (дивись таблицю 12).

Після демократичних перетворень поширення цих цінностей було безперервним в Чеській Республіці та, починаючи з 2000-х років, показник виріс в Угорщині та Словаччині. В Польщі, навпаки, індекс цінностей падала впродовж 20 років. Отже, між країнами Вишеградської групи та Австрією існувала дуже велика різниця в показниках після демократичних перетворень та тільки наприкінці 2000-х років дещо скоротилася. Тим не менш, це сталося не через покращення показників в країнах Вишеградської групи, а завдяки падінню індексу в Австрії.

Таблиця 12: Прихильники постматеріалістичних цінностей¹⁴ (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1990-1993	4.2	9.7	5.8	6.2	25.7
1999- 2001	2.3	7.1	10.1	4.1	28.8
2008-2010	8.0	6.9	10.3	7.1	13.5

4.2.1. Короткострокові пояснювальні теорії демократії

До другої групи відносяться теорії, які пов'язують підтримку демократії з оцінкою її діяльності. Згідно з цими теоріями, підтримка демократії зростає або падає відповідно до оцінки діяльності нинішніх політичних гравців. Це означає, що демократичні цінності та установки продовжують змінюватися навіть в середині когорти, якщо успішність режиму змінюється.

Ці теорії оцінюють успішність на підставі різних критеріїв. Деякі дослідження роблять акцент на економічний статок. Відповідно, економічна ефективність необхідна як для розвинутих демократій, так і для нових демократій Центральної та Східної Європи, щоб зберегти підтримку демократії (Dalton, 1994). Інші вказують на те, що дуже важливим є також демократичний режим. Наприклад, як громадяни сприймають корупцію та громадянські свободи (Mischler and Rose, 2002). Згідно із дослідженням Войко (Voicu, 2005), оцінка економічної ефективності є найбільш суттєвою в Центральній та Східній Європі, на відміну від Західної Європи, де оцінка ефективності демократії має більшу пояснюючу силу.

Значний економічний спад був в країнах Вишеградської групи після демократичних перетворень, тим не менш, багато громадян звинувачували саме демократію за помилки. Навіть після 10 років демократичних перетворень,

¹⁴ На основі індексу постматеріалістичних цінностей EVS, y002 змінна

люди мали дуже негативне ставлення до зв'язку економіки з демократією. Існувала істотна різниця між двома сторонами Залізної завіси в цьому аспекті. Відповідно до двох хвиль дослідження,¹⁵ набагато більше людей в країнах Вишеградської групи, ніж Австрії, думали, що демократія має поганий вплив на економіку. Згідно з дослідженням 1999-2001 років, поляки та словаки мали найгірше ставлення до демократичного впливу на економіку, тим не менш, цей індекс значно виріс в обох країнах у наступні 10 років. Зворотні тенденції спостерігаються в інших двох країнах Вишеградської групи в 2000-х роках, оскільки ставлення до зв'язку демократії та статку значно погіршилося в Угорщині та Чеській Республіці. На основі дослідження 2008-2010 років, ставлення угорців було найбільш негативне в цьому питанні.

Таблиця 13: Частка тих, хто вважає, що демократія погано впливає на економіку (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	39.4	47.4	35.6	48.3	13.9
2008-2010	42.6	35.3	38.7	35.9	19.3

EVS після демократичних перетворень дослідив три хвилі громадян, які вважали, що демократія покращить добробут. Респонденти ставили 0 балів, якщо вважали, що покращення добробуту – це робота індивідуума, та 10 балів, якщо вважали, що добробут повинен цілком залежити від держави. Що характерно, протягом досліджуваного періоду потреба в сильній держави в країнах Вишеградської групи досить залишилась. Це може означати, що одною із причин незадоволення режимом може бути слабка держава.

¹⁵ «Я прочитаю деякі речі, які люди говорять про демократичну політичну систему. Скажіть, будь ласка, чи повністю Ви згодні, згодні, незгодні чи повністю незгодні? Під час демократії економічна система погано функціонує» Питання e120 of EVS

Таблиця 14: Хто бажає, щоб держава брала на себе відповідальність (середній показник).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1990-1993	6.22	5.6	4.37	5.79	3.46
1999-2001	6.09	5.73	4.89	6.37	4.00
2008-2010	5.44	5.27	4.78	4.81	4.2

4.2.2. Теорія навчання

Короткострокові та довгострокові теорії не виключають один одного, а навпаки – доповнюють. Мішлер та Роуз (Mischler and Rose, 2002) намагаються узгодити ці дві теорії через представлення теорії постійного вивчення демократичних цінностей. Відповідно, на додаток до ранньої соціалізації, слід також розглянути більш пізню соціалізацію.

Бреттон, Маттес та Г'їма-Боаді (Bratton Mattes and Gyimah-Boadi (2004) зазначають, що громадська думка може також бути сформована в різних інституційних середовищах. Наприклад, церкви, профспілки, партії або недержавні організації можуть значно вплинути на думку людей. Проведені дослідження показують сильний зв'язок між підтримкою демократії та членством в різних недержавних або політичних організаціях.

Дослідження також показують, що соціалізація або особистий досвід може бути джерелом оцінки демократії. Таким чином, ці теорії не враховують той факт, що інформація може бути основою оцінки демократії. В той же час, ніщо краще не доказує роль засобів масової інформації, ніж той факт, що саме завдяки ЗМІ інформація із західних демократій могла просочуватися в соціалістичні держави, що згодом привело до падіння комуністичного режиму (Fuchs 2006). Це було

також зазначено Роллером (Roller, 1994), який вирізняв «систему внутрішнього навчання» та «систему зовнішнього навчання».

Ось чому вибір єдиного політичного шляху відіграє важливу роль в розвитку демократії. За допомогою даних EVS можна дослідити наскільки часто громадяни шукають інформацію про політичні події в ЗМІ.¹⁶ Відповідно, можна стверджувати, що не було значної різниці між країнами Вишеградської групи та Австрією на рубежі тисячоліття. Тим не менш, впродовж наступних 10 років значне падіння показника можна спостерігати в країнах Вишеградської групи (наприклад, відношення тих, хто регулярно шукає інформацію про політичні події впало на 30 процентів в Чеській Республіці). В результаті, у 2010 році виникла різниця в цій сфері між двома сторонами колишньої Залізної завіси.

Таблиця 15: Частка, хто шукає інформацію про політичні події щонайменше раз на тиждень(%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1999-2001	80.8	85.4	90.4	85.1	85.8
2008-2010	71.2	78.6	70.0	82.8	86.0

Зниження інтересу до політики можна також розглянути з точки зору активіста. Експертна думка показала, що набагато нижчий рівень політичної участі типовий більше для Вишеградських країн, ніж західних демократій. Наприклад, частка тих, хто брав участь у виборах набагато нижча в східній частині Залізної завіси. Серед Вишеградських країн цей індекс показує тенденцію до зниження останнім часом (IDEA, 2014). Завдяки EVS можна визначити наскільки активно люди брали участь в оголошених акціях протесту після демократичних перетворень¹⁷ чи

¹⁶ «Як часто ви слідкуєте за політичними новинами по телевізору, радіо або в газетах?» Питання e150, EVS

¹⁷ «Я назву різні форми вираження політичної думки, які громадяни можуть використати. Скажіть, будь ласка, чи Ви використовували одну із цих форм, можете використати або ніколи,

скільки із них підписали петиції. Ці два види діяльності – на додаток до виборів – є альтернативними методами вираження політичної думки.

В Угорщині участь в акціях протесту, безумовно, була на найнижчому рівні на всіх етапах дослідження в період після демократичних перетворень. Тим не менш, більше людей заявили в інших країнах Вишеградської групи, ніж в Австрії, що вони брали участь у протестах у 90-х роках. Проте значне падіння індексу участі в протестах спостерігається в країнах Вишеградської групи за останні 20 років. В Австрії, навпаки, цей показник дещо виріс. Тим не менш, у 2010 році Австрія залишила позаду країни Вишеградської групи по кількості протестів.

Підписання петицій вимагає менше зусиль, ніж акції протесту, тим не менш, це є дуже важливим способом вираження демократичної думки. Він показує схожий характер з протестами. Чеська Республіка, Словаччина мають майже однакові показники з Австрією після демократичних перетворень, проте у 2010 році усі країни Вишеградської групи були позаду Австрії.

Таблиця 16: Частка тих, хто виражає свою політичну думку(%).

		Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
Відвідування акцій протесту	1990- 1993	4.4	19.3	35.5	22.9	10.4
	1999- 2001	4.9	8.8	27.6	14.4	16.0
	2008- 2010	4.0	8.5	12.0	5.4	16.6
Підписання петицій	1990- 1993	18.0	21.4	48.1	41.0	47.7
	2008- 2010	15.8	21.1	58.4	59.6	56.1
	1999- 2001	15.2	21.2	33.0	37.5	49.6

5. Висновки

В цілому, можна констатувати, що в порівнянні з іншими соціалістичними державами, в країнах Вишеградської групи процес демократизації пройшов доволі успішно. Тим не менш, навіть через 25 років після демократичних перетворень Вишеградські країни досі поступаються країнам з більш давніми демократичними традиціями. Ця різниця доведена експертною думкою та громадянськими цінностями. В результаті, як і очікувалось, демократичне процвітання не настало в цих країнах.

В дослідженні були представлені основні пояснюючі теорії підтримки демократії. Можна стверджувати, що у порівнянні із західними демократіями, короткострокові пояснюючі фактори (теперішнє економічне процвітання)

важливіші в країнах Вишеградської групи, ніж довгострокові (різниця в поколіннях). Крім того, низька підтримка демократії в країнах Вишеградської групи пов'язана з низьким інтересом до політичної діяльності та політичних подій, що також заважає розвитку демократичних установок.

Незважаючи на схожі демократичні умови, між країнами Вишеградської групи існує різниця. Кожна країна обрала свій шлях демократизації за останні 25 років, згідно як з експертною, так і громадською думкою. Обидва методи показали, що впродовж 10 років після демократичних перетворень, в Угорщині була тенденція до покращення, проте за останні 10 років стан демократії погіршився. В Словаччині також погіршилися показники в 2000-х роках відповідно до експертної думки, проте, відповідно до громадського опитування, показник підтримки демократії виріс. В Чехії та Польщі, навпаки, діяльність погіршилася в 90-х роках, але вже на початку 2000-х років можна побачити поліпшення. Проте громадська оцінка показала інший шлях розвитку цих двох країн. Покращення та більш позитивні експертні думки не були пов'язані з покращенням громадянської оцінки демократії в Чеській Республіці. З іншого боку, Польські громадяни все більше і більше визнавали демократичні цінності протягом років.

Додатки

Таблиця 17: Розвиток середнього демократичного індексу Freedom House в період з 2000 по 2013 рр. в країнах Вишеградської групи та Україні.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Чеська Республіка	2.08	2.25	2.46	2.33	2.33	2.29	2.25	2.25	2.14	2.18	2.21	2.18	2.18	2.14
Угорщина	1.88	2.13	2.00	1.96	1.96	1.96	2.00	2.14	2.14	2.29	2.39	2.61	2.86	2.89
Польща	1.58	1.58	1.63	1.75	1.75	2.00	2.14	2.36	2.39	2.25	2.32	2.21	2.14	2.18
Словаччина	2.71	2.50	2.17	2.08	2.08	2.00	1.96	2.14	2.29	2.46	2.68	2.54	2.50	2.57
Україна	4.64	4.71	4.92	4.71	4.88	4.50	4.21	4.25	4.25	4.39	4.39	4.61	4.82	4.86

Таблиця 18: Розвиток середнього демократичного індексу в 1990-2012 рр., Democracy Barometer.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Чеська Республіка	46.1	51.8	55.1	54.5	53.5	54.2	51.7	51.8	51.6	51.3	53.2	53.7
Угорщина	55.8	60.4	58.8	57.7	58.3	58.7	57.0	56.3	54.8	56.2	52.4	50.3
Польща	45.2	50.0	54.6	56.2	55.9	54.9	55.2	52.9	53.0	52.6	52.6	53.9
Середній показник Вишеградських країн	49.1	54.1	56.2	56.1	55.9	56.0	54.6	53.7	53.1	53.4	52.8	52.6
Австрія	60.7	60.6	60.0	61.6	59.7	59.3	60.4	59.2	59.8	61.3	61.6	60.9

Таблиця 19: Розвиток індексу свободи в 1990-2012 рр., Democracy Barometer.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Чеська Республіка	38.0	45.2	49.5	50.8	48.5	49.7	45.0	47.2	44.9	45.0	48.9	49.9
Угорщина	64.4	67.4	67.9	65.9	64.7	64.1	61.8	63.5	63.1	62.5	58.9	57.4
Польща	44.3	49.5	60.3	62.1	62.0	60.0	59.7	57.1	57.4	57.5	56.4	58.3
Словаччина	37.4	43.2	58.0	55.6	54.7	51.4	49.6	48.5	47.8	46.6	42.3	41.3
Середній показник Вишеградських країн	46.0	51.3	58.9	58.6	57.5	56.3	54.0	54.1	53.3	52.9	51.6	51.7
Австрія	59.7	59.0	58.9	60.4	54.8	56.6	56.0	55.9	56.2	58.7	58.2	57.2

Таблиця 20: Розвиток індексу контролю в 1990-2012 рр., Democracy Barometer.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Чеська Республіка	53.3	58.9	63.4	60.4	59.6	59.7	59.2	58.8	59.8	58.7	61.3	61.9
Угорщина	62.3	62.2	58.3	57.1	58.2	59.2	57.9	57.5	55.1	58.0	55.1	53.5
Польща	54.7	56.2	57.6	57.4	58.8	59.2	55.4	52.2	53.7	51.4	51.6	53.2
Середній показник Вишеградських країн	56.8	59.1	59.8	58.3	58.8	59.4	57.5	56.2	56.2	56.0	56.0	56.2
Австрія	61.6	62.1	60.5	61.0	63.3	60.3	61.8	58.2	59.2	61.5	62.9	62.7

Таблиця 21: Розвиток індексу рівності в 1990-2012 рр., Democracy Barometer.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Чеська Республіка	47.1	51.4	52.7	52.2	52.4	53.3	50.9	49.4	50.1	50.5	49.6	49.4
Угорщина	41.1	51.7	50.3	50.3	52.2	52.9	51.3	48.1	46.4	48.2	43.3	40.3
Польща	36.8	44.5	46.1	49.1	47.0	45.6	50.6	49.6	47.8	48.8	50.0	50.3
Словаччина	42.2	46.6	39.7	38.8	40.2	45.8	49.5	47.9	55.3	51.8	53.0	51.3
Середній показник Вишеградських країн	41.8	48.6	47.2	47.6	48.0	49.4	50.6	48.7	49.9	49.8	49.0	47.8
Австрія	60.7	60.7	60.5	63.3	61.0	61.0	63.3	63.5	64.0	63.7	63.6	62.9

1. Участь в парламентських виборах в 1990-2013 роках в країнах Вишеградської групи та Австрії (%).

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Австрія
1989	-	62.1	-	-	-
1990	44.1	-	96.3	96.3	86.1
1991	-	43.2	-	-	-
1992	-	-	84.7	84.7	-
1993	-	52.1	-	-	-
1994	55.1	-	-	75.4	82.5
1995	-	-	-	-	86.0
1996	-	-	76.3	-	-
1997	-	47.9	-	-	-
1998	57.0	-	74.0	84.2	-
1999	-	-	-	-	80.4
2001	-	46.1	-	-	-
2002	70.5	-	58.0	70.1	84.3
2005	-	40.6	-	-	-
2006	67.6	-	64.5	54.7	78.5
2007	-	53.9	-	-	-
2008	-	-	-	-	78.8
2010	64.4	-	62.6	58.4	-
2011	-	48.9	-	-	-
2012	-	-	-	59.1	-
2013	-	-	59.5	-	74.9

Список літератури

Ágh Attila (2013) The triple crisis in Hungary: The “Backsliding” of Hungarian Democracy after Twenty Years, *Romanian Journal of Political Science*. Vol. 13 Issue 1, p27-51. 27p.

Bratton, Michael – Mattes, Robert – Gyimah-Boadi, E. (2004): Public Opinion, Democracy and Market Reform in Africa. Cambridge University Press.

Bühlmann M., Merkel W., Müller L. and Wessels B. (2011) The democracy barometer: a new instrument to measure the quality of democracy and its potential for comparative research, *European political Science* (2012) 11, 519–536. doi:10.1057/eps.2011.46:

Canache D.J., Mondak and Seligson M (2001) Meaning and measurement in cross-national research on satisfaction with democracy, *Public Opinion Quarterly* 65, 506-528

Dahrendorf, R. 1990: Reflections on the Revolution in Europe. London: Chatto Windus.

Dalton R. (1994) Communist and democrats: Democratic attitudes in the two Germanies, *British Journal of Political Science* 24, 469-493

Democracy Barometer (2007a) Hungary, Basic facts 2007, Internet: http://www.democracybarometer.org/country_reports/cr_Hungary1990-2007.pdf (Downloaded: 2014.03.19.)

Democracy Barometer (2007b) Poland, Basic facts 2007, Internet: http://www.democracybarometer.org/country_reports/cr_Poland1990-2007.pdf (Downloaded: 2014.03.19.)

Democracy Barometer (2007a) Czech Republic, Basic facts 2007, Internet: http://www.democracybarometer.org/country_reports/cr_CzechRepublic1990-2007.pdf (Downloaded: 2014.03.19.)

Easton D (1965) A system analysis of political life, Chicago, The University of Chicago Press

Freedom House (2013) Nations in Transit 2013, Internet: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT%202013%20Booklet%20-%20Report%20Findings.pdf> (Downloaded: 2014.03.15)

International Centre for Democratic Transition

Freedom House (2009) Nations in Transit 2009, Internet: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/NIT%202010%20Ratings%20Tables.pdf> (Downloaded: 2014.03.15)

Fuchs D. (2006) Learned Democracy? Support of Democracy in Central and Eastern Europe, *International Journal of Sociology*, vol. 36, no. 3, Fall 2006, pp. 70–96.

Fuchs D. (1993) Trends of political support in the Federal Republic of Germany, In Berg_Schlosser and Ralf Rytlewski (edited), *Political Culture in Germany*, London, Macmillan

Fuchs D. (1999) The democratic Culture of Germany, In Pippa Norris (edited) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, Oxford, Oxford University Press

GESIS (2001) Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe 1990-2001, questionnaire, Univesitat zu Köln

GESIS (2011) European Value Studies, EVS 1981 - 2008 Variable Report Longitudinal Data File, questionnaire, GESIS Study-No. ZA4804, Version: 2.0.0, doi: 10.4232/1.11005

Gyarfasova O. (2013) Eastern Europe's third decade of democracy, Euractiv, Internet: <http://www.euractiv.com/future-eu/eastern-europe-third-decade-demo-analysis-517876> (Downloaded: 2014.03.03.)

Hoffertbert R.I. és Klingemann H.D. (1999) Remembering the bad old days: Human rights, economic condition and democratic performance in transitional regimes, *European Journal of Political Research* 36, 155-174

Huntington S.P. (1991) How countries democratize, *Political Science Quarterly* 106, 579-616

Huntington S.P. (1996) *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, New York, Simon and Schuster

IDEA (2014) Voter turnout data, Internet: <http://www.idea.int/vt/countryview.cfm?id=179> (Downloaded: 2014.03.31)

Inglehart R (1997) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Style Among Western Publics*, Princeton, Princeton University Press

Inglehart R. és Welzel C. (2005) *Modernization, Cultural Change and Democracy: The human development Sequence*, New York and Cambridge: Cambridge University Press

International Centre for Democratic Transition

Inglehart R. (2003) How Solid Is Mass Support for Democracy-- and How Can We Measure It?, Asian Barometer Conference Paper, Internet: http://www.asianbarometer.org/newenglish/publications/ConferencePapers/2003conference/T_03_no.11.pdf (Downloaded: 2014.03.09.)

Inglehart, R. (2008) Changing values among Western publics from 1970 to 2006. West European Politics. (31) 1-2. pp. 130-146.

Merker W. and Bochsler D. et al. (2014) Democracy Barometer: Methodology, Version 4., Zentrum für Demokratie, Internet: <http://www.democracybarometer.org/Data/Methodical%20Explanatory%201990-2012.pdf> (Downloaded: 2014.03.07)

Mishler W. és Rose R. (1996) Trajectories of fear and hope: Support for democracy in post-communist Europe, Comparative Political Studies 28, 553-581

Mishler W. és Rose R. (2002) Learning and re-learning regime support, The dynamics of post-communist regimes, European Journal of Political Research 41: 5-36

Nickens B. D. (2004) Postmaterialism and Democracy: What Does the Postmaterialist Value Shift Mean for Democracy? , Thesis Submitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University in partial fulfilment of the requirements for the degree of Masters of Arts in Political Science , Internet: <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-05082004-115347/unrestricted/NickensThesis.pdf> (Downloaded: 2014.03.10.)

Norris P. (1999) Introduction: The growth of critical citizens? In Pippa Norris (edited) Critical Citizens: Global Support for Democratic Government, Oxford: Oxford University Press

Peral B.E. (2010) Satisfaction with democracy in Europe: Difference between East and West, In.:Halman and Voicu (edited): Mapping Value Orientation in Central and Eastern Europe, Brill Pres, The Netherlands

Pop_Eleches G. (2007) Historical legacies and post-communist regime change, Journal of Politics 69, 908-926

Roller, Edeltraud. (1994) Ideological Basis of the Market Economy: Attitudes Toward Distribution Principles and the Role of Government in Western and Eastern Germany. European Sociological Review 10: 105–17.

Rose, Richard; William Mishler; and Christian Haerpfer. 1998. Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Rupnik, Jacques (2007) 'From Democracy Fatigue to Populist Backlash', Journal of Democracy, 18:4, October 2007, 17-25

Tárki (2014) A rendszerváltás megítélése Közép-Európában, Internet: http://www.tarki.hu/hu/news/2014/kitekint/20140319_rendszer.html (Downloaded: 2014.04.01)

TreismanD. (2009) Twenty years of political transition, University of California, Los Angeles,

Voicu M. (2005) Economic efficiency or ideology? Social support for democracy in Central and Eastern Europe , 47-62 In.: European Integration from East to East. Civil Society and ethnic minority in a Changing World, Ruso és Volcu (edited), Sibiu

Walker C. és Kořaczowska S.H. (2013) Fragile Frontier, Democracy's growing vulnerability in Central and South-eastern Europe, Freedom House